

Baysal, B. (2013). [Review of the book *Paranın toplumsal yeniden üretimi: Merkez Bankası iletişim politikaları* by G. Gökgöz]. *İş Ahlakı Dergisi*, 6(2), 165-170. doi: 10.12711/tjbe.2013.6.2.R003

Merkez Bankası Bağımsızlığına Eleştirel Bir Yaklaşım

A Critical Review on the Independence of Central Bank

Bahar BAYSAL*
Uludağ Üniversitesi

Paranın Toplumsal Yeniden Üretimi: Merkez Bankası İletişim Politikaları
Gökhan Gökgöz
Ankara, 2013, NotaBene Yayınları, 432 sayfa

Ankara Üniversitesi Gazetecilik Bölümü'nden doktora unvanı alan Gökhan Gökgöz, Gazi Üniversitesi'nde çalışmaktadır. Finansal iletişim, iletişim sosyolojisi, eleştirel ekonomi politik, devlet kuramı, finans sosyolojisi, ideoloji ve söylem temel ilgi alanlarıdır. Bu değerlendirmeye konu olan çalışması, ufak müdahaleler hariç tutulursa, hazırlamış olduğu doktora tezine dayanmaktadır.

Gökgöz, "Paranın Toplumsal Yeniden Üretimi: Merkez Bankası İletişim Politikaları" isimli kitabında kapitalizmin finansallaşma çağında merkez bankalarının iletişim politikaları aracılığıyla finansal sermayenin yeniden üretiminde üstlendiği ideolojik niteliği ortaya koyma çabasıdır. Bu çerçevede yazar, ilk olarak kapitalist sistemin, maddi büyüme sürecinin 1970'lerde tıkanması ve

* **Bahar BAYSAL** iktisat alanında araştırma görevlisidir. Kurumsal iktisat, uluslararası politik ekonomi ve gelişme iktisadı temel çalışma alanlarıdır. İletişim: Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Görükle Kampüsü, Nilüfer, Bursa. Elektronik posta: baharbaysal@uludag.edu.tr, bhrbysl@gmail.com

yerini finansal gelişme evresine bırakmasından sonra devletin geçirdiği dönüşümü ve ekonominin işleyiş süreci ile toplumun tasavvur edilme biçimindeki değişimi analiz etmiştir. Merkez bankası iletişimini ise politik, ekonomik ve toplumsal alanı birbirine bağlayan bir köprü olarak kurgulamış, uygulamada Türkiye’de Merkez Bankası iletişim politikası araçlarından yararlanarak, söylemlerindeki ideolojik yapıları tespit etmeye çalışmıştır.

Çalışma, Merkez Bankası’nın bağımsızlığını, tarihsel toplumsal arka planını incelemeyen kapitalist düzen içinde ortaya çıkan sorunlara yönelik “teknik” bir çözüm olarak inceleyen çalışmaların aksine bağımsızlığın ideolojik temellerini incelemekte ve belirli sınıfların çıkarlarına hizmet eden “siyasal bir proje” olduğuna işaret ederek eleştirel bir yaklaşım sunmaktadır. Bağımsız düzenleyici kurumlara doğru yaşanan iktidar kaymasının ekonominin siyasetten ayrılması, devletin tarafsız olması ve akılcılığa dayalı bir piyasa sürecinin işlemesi anlamına gelmediğini, aksine karar alma sürecinin politik yönünün şeffaflık, hesap verilebilirlik ve güvenilirlik gibi benzeri demokratik çağrışımlarla, daha uzakta bir yere taşındığını ve toplumsal eleştiriden muaf bir yerde konumlandırıldığını ileri sürmektedir. Devlet alanı tüm ideolojik yetkinliği ile sürecin merkezinde yer almaktadır. Hedefler ile toplumun beklentilerini paralel hâle getirmenin aracı olan iletişim politikası ise ideolojilerin meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir.

Gökgöz çalışmasında, finansal piyasaları “bir sosyal etkileşim alanı” olarak kavramsallaştıran “sosyo-yapısal yaklaşımı” temel kuramsal hareket noktası olarak alır. Temel araştırma konusu finansal iletişim olduğundan, tartışma ve çözümler de büyük ölçüde bu yaklaşım üzerinden yürütülmüştür. Zira finansallaşma çağında yerel unsurlar paranın yeniden üretiminde sürece dâhil edilmek zorundadır. Bu durum, finansal iletişimi ekonomi-politikanın en önemli aracı hâline getirmiş, merkez bankalarının da önemli ideolojik birer kurum olarak yeniden inşasını gerekli kılmıştır. Ayrıca Poulantzas ve Jessop’un katkılarıyla “devletin stratejik ilişkisel teorisi” (strategic relational theory of state) ve “eleştirel ekonomi politik” çalışmanın teorik altyapısını oluşturmaktadır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yazar, para ve toplumu iktisadi süreçlere entegre eden iletişim üzerine bir analiz çerçevesi geliştirmektedir. Zira finansal sermaye toplumsal aktörlerin kültürel bilişsel özelliklerini dışarıda

bırakarak kendisini yeniden üretememektedir. Toplumsal aktörlere enformasyon aktarımı ve bekleyişlerinin yönetimi, belirlenen para politikası hedeflerine ulaşılması ve bu yolla sağlanacak finansal piyasaların istikrarı ve derinliği açısından önemlidir. Dolayısıyla, Merkez Bankası'nın söylemlerinin veri veya a priori kabul edilerek, bekleyişlerin de bu yönde şekillendirilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Finansal piyasalar bu nedenle pür iktisadi süreçler olarak değil, toplumsal ilişkilerle içi içe geçmiş bir bütün olarak tasavvur edilmiştir.

Finansal piyasalar ve toplumsal yapı arasındaki bu ilişki finansallaşma sürecinde devleti de belirli bir yere oturtmayı gerekli kılar. Yazar ikinci bölümde devleti, “toplumsal örgütlenmenin makro ve mikro düzeylerini eklemlenme çabası nedeniyle, sermayenin bir aracı olarak gören basit anlatımın ötesinde, bir toplumsal ilişki alanı” (s. 45) olarak kavramsallaştırır. Bu yaklaşım, yapısalcı devlet kuramının, düzenleme ekolünün ve Gramsci'nin fikirlerinin sentezine dayanmaktadır. Devleti, toplumsal sınıflar karşısında bağımsız bir güç olarak kavramsallaştıran devlet merkezli yaklaşımların aksine, devletin kendine ait bir gücü yoktur, “toplumsal iktidar ağının merkezi kategorisi olarak kurulmuştur” (s. 45).

Gramsci'nin devlet kavramsallaştırması ile bağlantılı olarak düzenleme yalnızca şiddete veya “zora” dayalı değildir. Belirli oranda süreklilik sağlamak için “rıza”ya veya “toplumsal onaya” gereksinim duyar. Göreli sağlam birikim ve düzenleme bağlantılarının hâkim kılınması politik-ideolojik bir hegemonyaya dayalıdır (Hirsch, 2011, s. 97). Çalışmada bu rolü iletişim politikaları aracılığı ile Merkez Bankası üstlenir. Devlet bu sayede kamu yararının tarafsız bir vekili olarak algılanmaktadır.

Çalışmada, kapitalizm analizinde ulusal süreçlere vurgu yapılması, “zor ve rızanın kurumsallaşmış birliğine dayanan düzenleme tarzlarının en olasılıklı oluşma yerinin tekil devletler düzlemi olmasından”(Hirsch, 2011, s. 106) kaynaklanır. Kapitalizmi bir dünya sistemi olarak kavramsallaştıran ve Gramsci'yi dünya sistemine uygulayan yeni Gramsci'ci yaklaşımlar ulus ötesi hegemonya tartışmaları yapmakta, tarihsel materyalizm ilkeleri etrafında hegemonik dünya düzenini çözümlenmektedir. Çalışma, bu çerçevede “küresel kapitalist sistemi tek bir merkezden yönetilen ve yapısının mekân ve zaman açısından sabitlenmiş bir hegemonya-bağımlılık veya merkez-çevre ilişkisi olarak değil, karşıt

ve aynı zamanda birbirine bağlı tekil devletlerin yerel birikim ve düzenleme bağlantılarının meydana getirdiği değişen bir ağ bütünü.” (s. 42) olarak kavramsallaştırmıştır. Sermaye birikimi süreçlerinde yüksek gelirli merkez ülkelerden, düşük gelirli çevre ülkelere doğru gerçekleşen sermaye akışının tersine döndüğü 1980’lerde, kapitalist dünya sistemi içinde merkezden çevreye doğru tek yanlı bağımlılık da yerini burada kavramsallaştırıldığı şekliyle “yeni bağımlılığa” bırakmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde sıcak para girişine dayalı büyüme, bu yeni bağımlılığın önemli bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Devletin stratejik ilişki alanı olarak tasavvur edilmesi devlet ile sermaye ve devlet ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler açısından ortaya çıkardığı sonuçlar da ikinci bölümün tartışma konularındandır. Devletin kavramsallaştırılma biçimi, devleti sermayenin çıkarlarına hizmet eden indirgemeci bir tarzda yorumlamak yerine stratejik ilişkisel birlikteliği ön plana çıkarır. Ancak, enflasyon hedeflemesi üzerinden küresel sermayenin taleplerini karşılamaya çalışmak, enflasyon ve işsizlik arasındaki trade-off hatırlatıldığında birikimin tüm yükünü emeğin üzerine yıkmaktadır.

Merkez Bankası’nın iletişim politikaları üzerine yoğunlaşan üçüncü bölüm çalışmanın amacı açısından asıl bölümdür. Yazara göre iletişim politikalarının ideolojik bir karakter göstermesi kapitalist düzen içerisinde enflasyon hedeflemesine dayalı gelişme stratejisinin toplumun tamamının çıkarına hizmet ettiği yönünde bir “algı” oluşturmaya çalışmasından kaynaklanır. Bu amaçla Merkez Bankası kurguladığı “anlatı” ile “ortak bir anlam” geliştirmeye ve finansal sermayenin önündeki tüm engelleri kaldırmaya çalışır. İki yanlı, topluluk yönelimli bu strateji bir yandan finansal ve fiyat istikrarının iyi olduğu izlenimini veren enformasyonun piyasaya aktarır ve finansal sermayenin yeniden üretimine katkıda bulunur. Diğer yandan Akerlof ve Shiller’in (2010) kapitalizme yerleşik olan, toplumsal aktörlerin iktisadi eylemlerde değişen yaklaşımları veya öngörülemezliklerinin karşılığı olarak kullandıkları “hayvani iştahı (animal spirits) denetim altına almaya ve güven ortamı yaratmaya çalışır. Böylelikle parasal hedefler ile insanların farklı eğilimleri merkez bankasının “dil”i üzerinden birbirine tutturulur.

Dördüncü bölüm Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın tarihsel evrim sürecini gelişme stratejileri açısından önemli kırılmaların yaşandığı dönemler iti-

barıyla incelemektedir. Bu dönemler ayrıca devlet sınıf ilişkileri ve uluslararası para standartlarındaki değişime paralel olarak Merkez Bankası'nın üstlendiği farklı rollere de işaret etmektedir. Finansal iletişimin Türkiye'de tarihsel toplumsal arka planının eskilere dayanmadığını, liberal ekonomiye geçişle birlikte sırasıyla ekonomik, toplumsal ve kurumsal altyapısının 1980 sonrası dönemde oluştuğunu vurgulamaktadır. Özellikle 2001 sonrası Merkez Bankası bağımsızlığı ile birlikte iletişim politikalarının bankanın politikaları içinde önem kazandığını ifade etmektedir. 2006 ile 2011 yılları arasında, altı yıllık süreçte yayımlanan ve bankanın temel iletişim araçları olarak kabul edilen Enflasyon Raporu ve Para ve Kur Politikası metinlerindeki özellikle örtük ideolojik yapıları saptamaya çalıştığı saha çalışması ise beşinci bölümün konusudur.

Merkez Bankası bağımsızlığına getirdiği eleştirel yaklaşımla, çalışmadan elde edilecek önemli sonuç, Gramsci'nin ideolojik hegemonya görüşü çerçevesinde ortaya konulabilir. Gramsci'ye göre egemen sınıfın iktidarı devletin baskı aygıtlarından da destek almakla birlikte rızaya dayalıdır. Hegemonya, rıza ile yönetimdir ve "ahlaki" ve "ideolojik" fikirler rızanın toplumsal temelini oluşumunda kritik önem arz eder. Birikim rejimi içerisinde finansal sermaye odağa yerleşirken, düzenleme işlevi bağımsız düzenleyici kurumlara devredilmiştir. Rızanın toplumsal temelini oluşumunda, bu "ahlaki" ve "ideolojik" fikirlerin topluma aktarılması ve böylelikle egemen sınıfın dışındaki toplumsal grupları mevcut düzene tabi kılma işlevini finansallaşma çağında merkez bankaları üstlenmiştir. Çalışmaya göre, ortak bir "anlatı" etrafında fiyat istikrarı ve sürdürülebilir büyüme sağlayacak "ortak anlam" inşa etme çabası, devlet alanı içerisinde yer alan Merkez Bankası'nın politik-ideolojik hegemonya oluşturma çabasının açık göstergesidir. Paylaşıcılık, şeffaflık ve demokratiklik gibi ilkelere herkesin yararına sonuçlar üretiyormuş gibi görünse de fiyat istikrarı sağlamaya odaklı işleyen, para politikası ile sermayeye, iletişim politikası ile topluma seslenen Merkez Bankası politikalarının finansal sermayenin yeniden üretimine odaklandığı ancak bunun toplumda kaybedenler pahasına gerçekleştiğini ileri sürmektedir.

Yazar, bu iddiasını Türkiye'de Merkez Bankası iletişim metinlerinde yer alan söylemlerdeki ideolojik yapıları tespit ederek güçlendirmeye çalışmıştır.

Gökgöz'e göre, enflasyona odaklanan Merkez Bankası, belirlediği hedefler ile gerçekleşme arasındaki paralelliği bekleyiş yönetimi ile sağlamaya çalışır ve emeğin fiyatında artış yaratacak her türlü değişimi de bu nedenle ideolojik söylemlerle engellenme çabasıdır. Buna göre, ücret artışlarının parasal hedeflere ulaşılmasında engel teşkil etmemesi için emeğin ücret beklentisine ve parasal genişleme taleplerine seslenirken, insanların yaşamlarını idame ettirmek için ihtiyaç duydukları asgari ücret ve gıda harcamaları bile risk olarak kodlanmaktadır. Tüketim ve yatırım arasında denge kurulmaya, tüketim artışının fiyat artışına dönüşerek ücret taleplerini arttırmamasına ve yatırımlardaki artışın da emek verimliliği yoluyla birim işgücü maliyetlerinin düşürülmesine odaklanılmaktadır. Yine sosyal güvenlik ve sağlık harcamaları hatta yeşil kart için bütçeden ayrılan pay bile fiyat istikrarı ve mali disiplin üzerinde yaratacağı baskı ile finansal sermayenin risk algısını arttırmaması için ideolojik söylemlerle meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Diğer yandan sermayeye yönelik olarak özellikle konut yatırımları gereklilik olarak vurgulanmakta, parasal hedefler etrafında şekillendirilmektedir. Tüm bu söylemler Gökgöz'e göre devlet ve sermayenin alanını genişletirken, emeğin konumu değiştirmemekte hatta kötüleştirmektedir. İletişim metinleri yazarın değerlendirmelerine göre üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun kesimlere yöneliktir. Üretim sürecinde artı değere el koyma anlamında kullanılan "sömürü" kavramı, finansallaşma sürecinde eşitsizliklerin daha da artmasını ve kurumsal güce dayanan yapısını vurgulama adına yerini "müsadere" kavramına bırakmaktadır.

Merkez Bankası bağımsızlığına getirdiği eleştirel yaklaşımla Gökgöz'ün bu çalışması literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu alana yapılacak bundan sonraki katkılar, bu çalışmayı tamamlayıcı nitelikte, ampirik çalışmalarla ileri sürülen savların desteklemesi yönünde olmalıdır.

Kaynakça

- Akerlof, A. G. ve Shiller, R. J. (2010). *Hayvansal güdüler: İnsan psikolojisi ekonomiyi nasıl yönlendirir ve küresel kapitalizm için niçin önemlidir?* (Çev. N. Domaniç ve L. Konyar). İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Hirsch, J. (2011). *Materyalist devlet teorisi: Kapitalist devletler sisteminin dönüşüm süreçleri* (Çev. L. Bakaç). İstanbul: Alan Yayıncılık.